

DEN FÖRTRYCKANDE ALKOHOLNORMEN

OM ALKOHOLENS SOCIALA FUNKTION, FRIVILLIGHET
OCH FRAMTIDENS ALKOHOLPOLITIK.

Tankesmedjan Nocturums syfte är att ge nya perspektiv på alkoholfrågan. Det görs genom debatt, diskussion, analys och provokation. Mer information om Tankesmedjan Nocturum finner du på nocturum.se

Tankesmedjan Nocturum startades 2008 av Svenska Sällskapet för Nykterhet och Folkuppfostran. Sällskapet bildades 1837 och är Sveriges äldsta ännu aktiva nykterhetsorganisation och bedriver idag, förutom Tankesmedjan Nocturum, framförallt seminarie- och folkbildningsverksamhet. Mer information om Sällskapet finner du på hemsidan svenskasallskapetfornykterhetochfolkuppfostran.se

Lucas Nilsson för Tankesmedjan Nocturum. Uppsala 2019.

FÖRORD

Detta är en skrift från Tankesmedjan Nocturum om alkoholnormen, alkoholkulturen och alkoholpolitiken i Sverige. Skriften är framtagen med syfte att bidra till att utveckla nya idéer som kan tillföras till samtalet om alkoholkultur och alkoholpolitik. Den är ämnad för att läsas av den som är allmänt intresserad av dessa frågor, men kanske särskilt för dig som har en anknytning till någon del av den breda nykterhetsrörelsen.

De opinionsdata som presenteras utan annan källförteckning har tagits fram på beställning av Tankesmedjan Nocturum med hjälp av YouGovs konsumentpanel. Under perioden 25-28 maj 2018 har sammanlagt 1 017 intervjuer via internet genomförts med personer i Sverige 18 år och äldre. Data vägs utifrån kriterierna kön, ålder och region mot bakgrund av en modell från Statistiska Centralbyrån, så att resultatet är representativt för befolkningen i förhållande till det totala antalet personer som har deltagit i undersökningen.

All opinionsdata som presenteras utan annan källförteckning bygger på påståenden som respondenterna ombetts svara i enlighet med en sjugradig skala, där 1 innebär att man inte instämmer alls och 7 innebär att man instämmer helt och hållet. Ett svar på 4 utgör ett neutralt svar. Det har också varit möjligt att inte svara överhuvudtaget – dessa räknas då inte till urvalet. I de fall då det framställs i denna skrift att man håller med om ett påstående innebär det att man svarat 5, 6 eller 7 på påståendet. I de fall som urvalet anges endast vara baserat på alkoholkonsumenter har samtliga respondenter som angett *aldrig* när de fått frågan om hur ofta de konsumerar alkohol sorterats ut ur urvalet.

I skriften ställs ibland opinionsdata mot konsumtionsfrekvens av alkohol. Detta är för att urskilja om det finns något samband mellan alkoholkonsumtionens omfattning och de opinioner som mätts. Frekvensen mäter emellertid inte konsumtionsvolym, även om det finns ett tydligt samband mellan konsumtionsfrekvens och total konsumtionsvolym.¹ Dock är konsumtionsvolymen notoriskt svår att mäta,² varvid i denna undersökning har utgångspunkten därmed varit konsumtionsfrekvens. Eftersom sambandet mellan frekvens och volym är så pass stark, anser författaren att det är en acceptabel indikator för allmän konsumtionsomfattning.

¹ Holmberg, Sören & Weibull, Lennart. Alkoholkonsumtion – vanor och volym. Kapitel i *I framtidens skugga*, Bergström, Annika; Weibull, Lennart & Oscarsson, Henrik (red.), 347-362. Göteborgs Universitet: SOM-institutet. 2012.

² Trolldal, Björn & Leifman, Håkan. Alkoholkonsumtionen i Sverige 2017. CAN Rapport 175. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning 2018.

EN PÅTVINGAD OFRIVILLIGHET

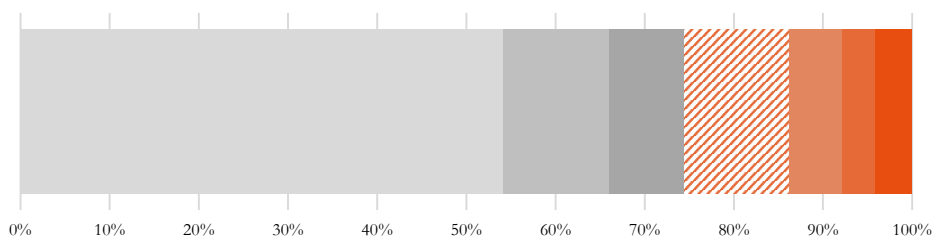
Vad betyder alkohol för människor? För många ligger kanske de närmaste associationerna som man har till alkohol i dess fysiska egenskaper. Vissa uppfattar alkohol främst som en dryck som kombineras väl med mat och leder till smakupplevelser och kulinariska eskapader. Det går också att se alkoholens berusande effekt, som källan till fyllan, som dess primära egenskap. Detta medel – en de facto drog – ger en berusning till vilken man antingen kan ha både positiva och negativa erfarenheter av. Sett på detta sätt är alkohol ett ganska enkelt fenomen.

Alkohol är dock mer än en dryck och en drog. Kring alkoholen vävs en hel kultur som inte bara kan sägas utgöras av de enkla fundament som alkohol är i sin fysiska representation. Denna kultur är en tämligen komplex varelse. Den vilar på en grund av traditioner, normer och föreställningar. Den är invävd i vår sociala begreppsvärld. Det är ofta svårt att urskilja var alkoholkulturen börjar och var den övriga sociala kulturen tar vid. Vad är festen utan fyllan, afterworken utan ölen, avkoppling utan vinet, livsnjutandet utan whiskeyn? I det alkoholkulturella paradigmet är alkohol lika mycket en *symbol* för njutning, avslappning och social interaktion som det är ett fysiskt medel och verktyg för dessa.

Denna intrikata sammanvävning av alkohol och positiva upplevelser – alkoholens symbolik – gör det svårt att urskilja vad de exakta anledningarna till att folk väljer att konsumera alkohol är. Preferenser så som att man uppskattar smaken eller känslan av berusning sammanblandas ofta med anledningar som mer härrör ur normer, kultur och föreställningar om alkoholens inverkan på ens beteende och personlighet. Alkoholkonsumtionen vilar på kulturella faktorer så som traditioner och sammanhang såväl som personliga faktorer om preferenser och tycken. Självklart finns det individer som har en enkel och tydlig förklaring för hur de ser, tycker och förhåller sig till alkohol. För de allra flesta är dock anledningen till att dricka, eller inte dricka, mångfacetterad och mångbottnad. Argumentationen går ofta i lager, där självklara normer blandas med djupare preferenser.

Samtidigt finns det ett stort socialt tabu kring alkohol. Normen påskiner att alkoholkonsumtion är önskvärt, medan berusning ofta inte är det. I de flesta miljöer ska det drickas med måtta. I många fall då berusning är önskvärd eller accepterad är den ofta insinuerad eller underförstådd snarare än uttalad – ett slags misstag i en medveten omedvetenhet. Man *råkar* bli full eller så inser man att det *blev visst lite för mycket*. Endast i vissa specifika situationer och forum ska alkohol konsumeras med det uttalade syftet att bli full.

Figur 1 En viktig del av att dricka alkohol är att bli berusad.

Figuren visar alkoholkonsumenters svar på påståendet "En viktig del av att dricka alkohol är att bli berusad" på skalan 1-7. Nyanser av grått visar andelen som svarat 1 (instämmer inte alls), 2 eller 3. Nyanser av orange visar andelen som svarat 5, 6 eller 7 (instämmer helt och hållet). Den streckade delen visar andelen som svarat 4 (varken eller). Respondenter som inte konsumerar alkohol är exkluderade från urvalet. N = 893.

Denna nyanserade syn på alkohol, där det å ena sidan är önskvärt att dricka men inte önskvärt att bli full, syns tydligt i figur 1. Den visar alkoholkonsumenters inställning till påståendet att *En viktig del av att dricka alkohol är att bli berusad*. Det som framkommer är att en relativt liten andel av den alkoholkonsumerande befolkningen (13,8 %) ställer sig bakom detta påstående. En majoritet (54,1 %) tar så starkt avstånd som möjligt från påståendet och svarar att man inte instämmer alls. Berusning och fylla tycks således anses vara mindre centralt av den stora majoriteten av befolkningen.

Dock är inställningen till alkohol och berusning mer komplex än så. Berusningen utgör trots allt en påfallande stor del av alkoholkulturen i allmänhet. Totalt anger 43 % av befolkningen ändå att de berusat sig med alkohol någon gång under de senaste 12 månaderna.¹ Denna siffra inkluderar icke-konsumenter, och skulle dessa exkluderas blir motsvarande siffra ca 51 %. Då det sociala stigma kring berusning och vad som uppfattas som "för hög" alkoholkonsumtion är omfattande, vilket bland annat resulterar i ett systematiskt underrapporterande av människors egen alkoholkonsumtion,² finns det dessutom god grund för att anta att denna siffra är underskattad och den faktiska siffran är högre. Oavsett är det uppenbart att det finns en diskrepans mellan att *erkänna* berusning som en viktig del av att konsumera alkohol och beteendet att faktiskt konsumera alkohol till graden av berusning. Endast en bråkdel av de som berusar sig anser att berusning är en viktig del av att dricka alkohol.

¹ Data från den nationella SOM-undersökningen för 2016, SOM-institutet vid Göteborgs Universitet.

² Trolldal, Björn & Leifman, Håkan. Alkoholkonsumtionen i Sverige 2017. CAN Rapport 175. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning 2018.

Denna diskrepans sätter fingret på de många motsättningarna inom alkoholkulturen. Som tidigare beskrivet finns det naturligtvis de som har ett mer självklart eller enkelt förhållande till sin egen alkoholkonsumtion. För de allra flesta människor verkar dock deras relation till alkohol och sitt eget alkoholbeteende vara en mångdimensionell fråga. Bakom de val som man gör kring varför, när och hur mycket man väljer att dricka som följer sig en myriad av olika komplexa och nyanserade bevekelsegrunder.

...

I denna skrift kommer vi att fokusera på de sociala aspekterna av dessa bevekelsegrunder. Inte sagt att alkohol *endast* är ett socialt fenomen, men det är en central dimension för att förstå den kultur som alkoholen omgärdas av och, som vi ska se, i förlängningen även den politik som formas kring alkoholens inverkan på människor och samhälle. Alkohol är tätt sammankopplat med vissa arenor eller en viss typ av social interaktion – fester, tillställningar, mingel, bjudningar och liknande. Att neka alkohol kan ses som ett sätt att också neka social interaktion. Den gamla alkoholpositiva parollen från förbudsomröstningens tider, *Kräfter kräva dessa drycker* (se bild 1), visar på detta fenomen där dryckesvanor och sociala sammanhang smälter samman på ett sådant vis att de inte går att separera.

Bild 1 *Kräfter kräva dessa drycker!*

För många blir således frågan om alkohol integrerad med vilka sociala sammanhang som man vill befinna sig i eller finner sig i. Många sociala arenor, framförallt de som sammankopplas med firande, fest, flirt och större sammankomster, präglas av alkohol. Normen att denna typ av tillställningar ska innefatta alkoholkonsumtion kan göra det svårt att finna sociala sammanhang som inte innefattar alkohol. Hur vanligt är det att människor konsumerar alkohol för att de uppskattar de *forum* som alkohol konsumeras i, snarare än alkoholkonsumtionen i sig?

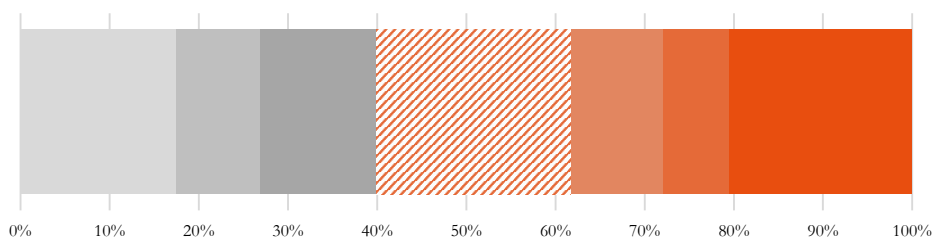
Detta är naturligtvis en svår fråga att besvara. Inte minst då, som vi tidigare varit inne på, människors begreppsvärld inte alltid separerar alkohol som dryck från alkohol som fenomen. Enligt många människors uppfattning förutsätter de arenor där alkohol förekommer ofta en närvaro av alkohol. En nykter fest eller en alkoholfri klubb blir nästan till en oxymoron. En fest är inte en *riktig* fest om inte alkohol närvarar. Därför blir det också omöjligt att *reellt* ponera scenariot av en alkoholfri fest som ett gångbart koncept. Detta innebär inte att alla människor gör denna slutsats. Dock måste det tas i beaktan när vi analyserar hur människor ser på forum där alkohol närvarar kontra inte närvarar. Senare i denna skrift, i avsnittet *Alkoholens sociala funktion*, kommer vi att fortsätta diskutera hur alkoholens roll som passerkort till sociala arenor påverkar människors syn på alkohol och deras egen konsumtion.

En enklare och mer avsmalnad fråga att utröna, som vi ska fokusera på nu, är hur människor ställer sig inför *alternativet* alkoholfria forum. Detta är en fråga som innefattar en bredare tolkning av alkohol – i vissa fall lär alkoholfritt forum tolkas som ett likvärdigt forum men utan alkohol, medan i andra fall kommer det att tolkas som ett alternativt forum. Oavsett tolkning kan människors syn på alternativet alkoholfria forum ses som en indikator på deras syn på forum där alkohol närvarar. En önskan om fler alkoholfria forum kan således ses som ett tecken på ett missnöje med de forum där alkohol närvarar. I figur 2 ser vi svenska folkets förhållning till påståendet *Jag önskar att fler tillställningar hade varit alkoholfria*. Som framgår av figuren svarar nära två av fem svenskar att de önskar att fler tillställningar var alkoholfria.

Statistiken påvisar således att en stor grupp i samhället efterfrågar fler sammanhang som inte präglas av alkoholkonsumtion. Det är tydligt att denna grupp inte känner sig tillfreds med den rådande sociala kulturens starka band till alkoholnormen. Av olika anledningar hade denna grupp hellre sett fler sociala utrymmen som var alkoholbefriade. Det betyder

inte nödvändigtvis att man inte deltar i eller uppskattar åtminstone delar av alkoholkulturen i någon form. Likaså innebär inte detta att de två femtedelarna som *inte* håller med om påståendet att de skulle ställa sig i opposition till fler alkoholfria arenor. Det innebär endast att det finns en uttryckt preferens hos en stor del av befolkningen att skifta *andelen* sociala forum från sammanhang där alkoholen är närvarande till en högre grad av alkoholfria forum.

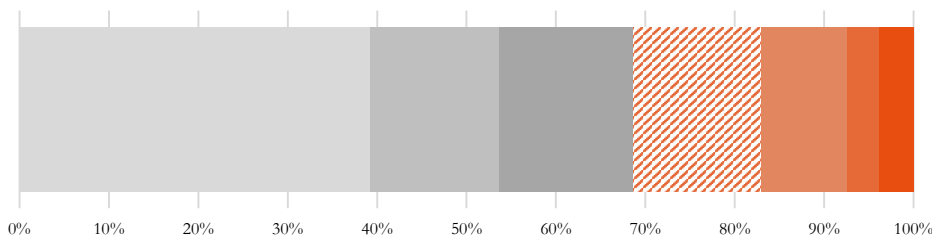
Figur 2 Jag önskar att fler tillställningar hade varit alkoholfria.

Figuren visar befolkningens svar på påståendet "Jag önskar att fler tillställningar hade varit alkoholfria" på skalan 1-7. Nyanser av grått visar andelen som svarat 1 (instämmer inte alls), 2 eller 3. Nyanser av orange visar andelen som svarat 5, 6 eller 7 (instämmer helt och hållet). Den streckade delen visar andelen som svarat 4 (varken eller). N = 950.

Det finns alltså en aktiv efterfrågan på fler alkoholfria forum. Vi kan dock inte från detta utläsa om det finns ett motstånd mot fler alkoholfria forum. Möjligen är det så att de flesta svenskar helt enkelt uppskattar och prioriterar alkohol mer än denna – förvisso stora – minoritet. Hur står denna önskan i förhållande till övriga svenskars önskemål om alkohol? Utgör alkoholkonsumtion en oundgänglig del av den övriga befolkningens sociala liv?

Figur 3 Alkohol är en viktig komponent för en trevlig tillställning.

Figuren visar befolkningens svar på påståendet "Alkohol är en viktig komponent för en trevlig tillställning" på skalan 1-7. Nyanser av grått visar andelen som svarat 1 (instämmer inte alls), 2 eller 3. Nyanser av orange visar andelen som svarat 5, 6 eller 7 (instämmer helt och hållet). Den streckade delen visar andelen som svarat 4 (varken eller). N = 1 005.

I figur 3 ser vi svenska folkets inställning till påståendet *Alkohol är en viktig komponent för en trevlig tillställning*. En klar majoritet av svenska folket ser alltså *inte* alkoholen som en central komponent för en värdefull tillställning. Endast en liten grupp, 16,9 % av befolkningen, håller med om påståendet.

En ansevärd andel av befolkningen skulle alltså vilja se en social kultur som präglas mindre av alkohol, och en omvälvande majoritet av befolkningen ställer sig likgiltig eller negativ till alkohol som en positiv social faktor. Ändå är alkoholnormen stark och alkoholkulturen gör sig ständigt påmind. I en undersökning av IQ uppger ca 84 % av befolkningen att de utsatts för förväntningar att dricka alkohol i sociala sammanhang och 60 % anger att de utsatts för socialt tryck att dricka alkohol mot sin vilja, så kallad alkoholhets.¹

...

Ibland görs den polemiska alkoholkulturella uppdelningen mellan alkoholkonsumenter och icke-konsumenter. Alkoholkonsumenten antas representera alla former av alkohol-positiva attityder, medan icke-konsumenten framställs monolitiskt som en grupp onyanserade nykterhetsivrare. Uppenbarligen är det så att de flesta svenskar väljer att, av olika anledningar, konsumera alkohol på något sätt. Dock är det viktigt att belysa att det inte innebär att alla alkoholkonsumenter har en helt onyanserad inställning till hur, när och i vilken volym man väljer att konsumera. Det innebär inte heller att man automatiskt uppskattar den rådande alkoholkulturen eller att man inte *skulle vilja* ersätta eller förändra den. Däremot så kanske man *finner sig* i den alkoholkultur som existerar idag.

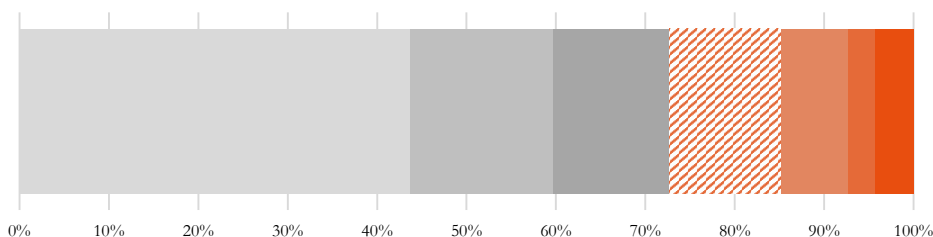
Således blir alkoholkulturen de facto accepterad, även om den inte är representativ för de önskemål om hur befolkningen *skulle vilja* att den såg ut. Här kan det dock finnas skäl att stanna upp och fråga oss själva: vad spelar det för roll? Det är få saker i samhället som är helt representativt för människors åsikter och attityder. Det innebär inte att människor är förtryckta eller förnekas möjligheter. En människa som utsätts för påtryckningar att dricka alkohol kan trots allt välja att tacka nej. En människa som saknar alkoholfria miljöer kan ändå vara relativt nöjd med de miljöer som finns. Att *finna sig* i en alkoholkultur är inte samma sak som att bli förtryckt av denna. Man skulle kunna hävda att en perfekt representativ kultur där alla får leva i enlighet med sina preferenser är en utopisk omöjlighet. Det vi borde sträva efter är att den sociala kulturen ska ge tillräckligt med handlingsutrym-

¹ Gruppträck och förväntan. Rapport av IQ/Sifo. 2013.

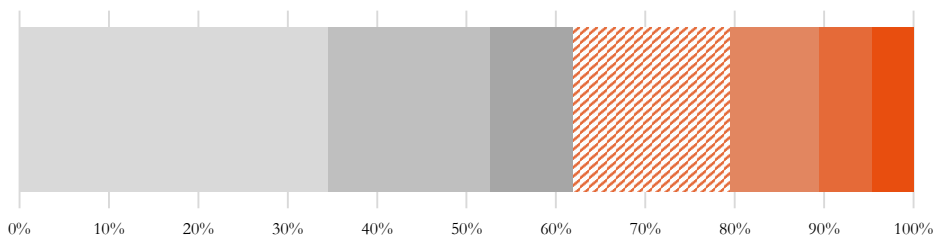
me för att alla människor ska kunna leva på det sätt som de själva vill till största möjliga utsträckning utan att bli utsatta för direkta tvång eller ofriheter.

Figur 4a visar svaren på påståendet *Jag vill leva ett liv helt utan alkohol*. Av det framkommer att ca 15 % av alla alkoholkonsumenter (icke-konsumenter är exkluderade från urvalet) skulle vilja leva ett liv utan alkohol, men uppenbarligen inte gör det. Figur 4b visar samma svar men endast i åldersgruppen 18-29. Där framkommer det att var femte alkoholkonsument i denna åldersgrupp skulle vilja leva ett liv helt utan alkohol, men inte gör det.

Figur 4a *Jag vill leva ett liv helt utan alkohol.*

Figur 4b *Jag vill leva ett liv helt utan alkohol. (Endast 18-29)*

Figurerna visar alkoholkonsumenters svar på påståendet "Jag vill leva ett liv helt utan alkohol" på skalan 1-7. Nyanser av grått visar andelen som svarat 1 (instämmer inte alls), 2 eller 3. Nyanser av orange visar andelen som svarat 5, 6 eller 7 (instämmer helt och hållet). Den streckade delen visar andelen som svarat 4 (varken eller). Respondenter som inte konsumerar alkohol är exkluderade från urvalet. I figur 4b inkluderas endast personer ålder 18-29 i urvalet. N = 883 för figur 4a och N = 171 för figur 4b.

Alkoholnormen är alltså inte endast ett ytligt besvär för de som vill avvika från normen – något som man måste förhålla sig till eller förklara. Det handlar inte bara om att människor hade föredragit en annan alkoholkultur eller att man hade önskat en annorlunda social verklighet. Alkoholnormen stannar inte vid ouppnådda önskemål eller preferenser. Den har en reell inverkan på människors beteenden. Normen är så pass potent att

den påverkar ungefär en miljon människor till att konsumera en drog i strid med sina egna preferenser. Med detta som grund går det att ifrågasätta hur fri alkoholkulturen är och hur frivilligt valet att konsumera alkohol är.

Det är självfallet så att detta inte är fall av ett formellt tvång. Tillfällena då människor i Sverige fysiskt tvingas att konsumera alkohol kan nog räknas på handens fem fingrar. Istället bör det ses som en manifestation av ett socialt tvång. Att det skulle vara en fråga om socialt tvång gör inte att tvånget i sig är mindre legitimt eller att det inte går att ifrågasätta hur mycket ofrivillighet som omgärdar alkoholkulturen. Uttryck för socialt tvång kan vara extremt potenta. Exempelvis erkänns frågor om könsroller och könsmaktsordning, där kvinnor och män upplevs ha ett begränsat socialt, sexuellt och ekonomiskt handlingsutrymme utifrån de förväntningar och normer som projiceras på dem som en genuin tvångsproblematisering i den allmänna diskursen. Detta trots att de oftast inte sammanfaller med en formell eller fysisk tvångsdimension. Som vi även kommer se senare i denna skrift, i avsnittet *Alkoholens sociala funktion*, är de upplevda sanktioner som delar av befolkningen ställs inför vid ett eventuellt avsteg från alkoholnormen på inget sätt marginella utan utgör ett reellt hot mot människors sociala (och ibland sexuella) framgång.

...

För att sammanfatta målar den ovanstående statistiken upp en bild av en nyanserad och ambivalent inställning till alkoholkulturen hos den svenska befolkningen. Den målar också upp en bild av en alkoholkultur som inte går i linje med människor i allmänhets attityder och preferenser kring alkohol. De flesta söker inte avskaffa alkoholen som kulturell institution, men man kan trots det ändå ställa sig tveksam till alkoholkulturens nuvarande omfattning och tyngd. På så vis kan man ifrågasätta varför det inte finns fler alkoholfria miljöer, utan att man för den delen helt vill förkasta sin egen alkoholkonsumtion. Man kan ställa sig accepterande eller till och med uppskattande till att inte bli bjuden på alkohol, utan att för den delen ta principiellt avstånd till alkohol. Man kan vilja leva ett liv fritt från alkohol, men på grund av de upplevda sociala sanktionerna ändå delta i alkoholkultur och alkoholkonsumtion.

Det leder onekligen till frågan varför alkoholkulturen ser ut som den gör. Som tidigare beskrivet är den svenska alkoholkulturen hetsig och alkoholnormen gör sig påmind genom mer eller mindre uttalade förväntningar och påtryckningar att dricka. Detta trots att

gemene människa har en mer ambivalent och nyanserad inställning till alkohol än vad kulturen påskiner. Alkoholkulturen utmålas ofta som en gemensam institution, och även om avvikande beteende (i form av exempelvis helnykterhet eller punktnykterhet) erkänns existera med varierande acceptans och alkoholen generellt erkänns bidra till vissa problem, är det få som ifrågasätter alkoholens generella uppskattning av den breda allmänheten.

Kanske sker den starkaste legitimeringen av detta narrativ genom människors alkoholbeteende. Eftersom de flesta konsumerar alkohol, blir det också en slags legitimering för alkoholens generella uppskattning av den breda allmänheten. Denna bild utmanas dock när vi ser att människor hade önskat en annan alkoholkultur, eller när vi ser att en förhållandevis stor grupp konsumerar alkohol mot sin egentliga vilja. Beteendet är inte önskvärt ens bland de som besitter beteendet, men används ändå som ett sätt att legitimera den kultur som göder beteendet.

Det erfordrar frågan varför alkoholkulturen ser ut som den gör. Vem bär upp alkoholkulturen, som av allt att döma, har förhållandevis liten legitimitet i befolkningens faktiska önskemål? Varför anses exempelvis alkoholservering utgöra en fundamental del av det goda värdskapet när majoriteten inte tillskriver det en central roll och det tvärtom finns en stor efterfrågan på alkoholfria tillställningar? I nästa avsnitt kommer vi att titta vidare på hur det nuvarande alkoholkulturella paradigmet hämtar och bibehåller sin legitimitet.

BÄRARE AV ALKOHOLKULTUREN

I det föregående avsnittet presenterades en bild där människors alkoholpreferenser var förhållandevis svagt representerade i den allmänna alkoholkulturen. Det ledde till frågan om vem det är som bär upp alkoholkulturen. Om inte alkoholkulturen är en spegling av befolkningens allmänna alkoholpreferenser, vad är det då en spegling av och varför?

I detta avsnitt kommer tre förslag på förklaringsfaktorer att presenteras. Den första är att alkoholkulturens essens består av traditioner och normer snarare än aktiva, medvetna val. En normerad tradition förändras inte om den inte utsetts för aktiva förändringspåtryckningar. Alkoholkulturen består för att det finns en uppfattning om att det är *så det ska vara* eller åtminstone att *det är så det är*. Alkoholen utgör en fundamental del av den sociala kulturen som en oreflekterad självklarhet. Värderna ser därför till att det finns vin, öl och snaps på bordet för att hen förutsätter att de flesta gäster efterfrågar det. På samma sätt väljer kanske många av gästerna att konsumera alkohol för att det bjuds och i sammanhanget finns det därmed en förväntan på att det ska konsumeras alkohol. Jämför exempelvis med siffrorna som presenterades i det föregående avsnittet då en överväldigande majoritet av befolkningen svarat att man utsatts för förväntningar att dricka.

Genom de associationer av alkohol som skapas på detta sätt kan det även vara så att man upplever att vissa sammanhang i sig till och med förutsätter alkohol. En fest förutsätter alkohol, likaså en middag eller en afterwork. På så vis skapas inte bara förväntningar på hur *jag* ska agera i ett visst forum, utan även vilka förväntningar *jag* har på forumet i sig. Båda dessa förväntningar skapar en självförstärkande cykel, där de som sätts på mig fortsätter *jag* i min tur att projicera på min omvärld.

Dessa förväntningar behöver inte vara uttalade eller sammankopplade med hot om sociala sanktioner för att en person där alkoholkonsumtion inte är en stor sak ska välja att agera i enlighet med de normerade reglerna. Att det finns en stor efterfrågan på sociala arenor som är alkoholfria (se tidigare avsnitt *En påtvingad ofrivillighet*) betyder inte nödvändigtvis att de människor som efterfrågar dessa miljöer aktivt skulle välja bort att dricka alkohol i miljöer där alkohol finns. Man hade föredragit en alkoholfri miljö, men eftersom det inte är en alkoholfri miljö så får man agera i enlighet med normerna för en miljö där alkohol förekommer. Man väljer att konsumera alkohol för att man uppfattar att sammanhanget förutsätter det.

Alkoholkulturen skapar således en form av *majoritetsmissförstånd*, då de rådande normer-

na och sociala spelreglerna består för att man förutsätter att det är så majoriteten vill ha det. Det finns också en inneboende tröghet i att förändra förväntningarna som vi har på varandra och på de sociala arenor som vi skapar. Detta beror delvis på att normer i sig är trögrikliga som inte förändras om de inte utsätts för påtagliga påtryckningar. Alkoholnormen utsätts dock till viss del för en del påtryckningar från bland annat nykterhetsrörelse eller andra mer organiska aktörer. Varför har vi då inte sett en gradvis normförskjutning till förde för en framgryende nykterhets- eller valfrihetsnorm som bättre representerar de allmänna preferenserna?

...

Det för oss in på nästa möjliga förklaring, som är att en liten grupp agerar normbärare för den övriga sociala kulturen. Som framkom i det föregående avsnittet *En påtvingad ofrivillighet* tycker endast ungefär en sjättedel av befolkningen att alkohol utgör en viktig komponent för en trevlig social tillställning. Då dessa personer spelar i ”medvind” och har det nuvarande alkoholkulturella paradigmet i ryggen (det vill säga att en bra social tillställning ska innefatta alkohol) behövs det inte särskilt mycket för att dessa individer ska kunna upprätthålla och cementera alkoholnormen som den rådande sociala ordningen. Studier visar att nykterister påverkar sin sociala omgivning till att dricka mindre.¹ Det vore inte helt osannolikt om den motsatta effekten hade varit minst lika stark: Människor med en allmänt alkoholpositiv syn som agerar för att förstärka alkoholnormen och alkoholkulturen torde leda till att omgivningen också agerar mer i linje med detta beteende. Inte minst eftersom dessa individer agerar *i enlighet* med alkoholnormen, snarare än (som icke-konsumenter) *i konflikt* med den.

Här är det läge att åter igen nyansera bilden. Att en sjättedel ser alkohol som centralt i det sociala umgänget, och genom detta förstärker och underbygger alkoholkulturen, betyder inte nödvändigtvis att de hamnar i en polariserad konflikt med de övriga fem sjättedelarna av befolkningen. Att en stor andel av befolkningen svarar att alkohol inte är viktigt för en trevlig tillställning innebär inte att de automatiskt anser att alkohol utgör ett negativt moment för en trevlig tillställning. Det är rimligt att anta att en ansemlig andel av respondenterna har en ambivalent eller likgiltig inställning till alkoholens effekt på sociala tillställningar. Om det således sker alkoholservering eller ej på en tillställning är för respondenten egalt. Att det då finns en grupp vars åsikt är att alkohol är relevant och därmed påverkar

¹ Enligt en studie som genomfördes av YouGov 2011 på uppdrag av IOGT-NTO.

tillställningen till att innefatta alkohol leder det varken till konflikt eller till missnöje från denna grupp. Ytterligare betyder inte en negativ eller ambivalent attityd i vissa aspekter av alkoholkulturen per automatik att man nödvändigtvis förkastar alkoholkulturen i sin helhet. Som vi även tagit upp tidigare kan man såklart vara kritisk till vissa aspekter av alkoholkulturen utan att för den delen vilja ha en helt social kultur som är byggd helt utan en närvaro av alkohol.

Med det sagt finns det naturligtvis också den grupp som har preferenser som går i konflikt med denna alkoholpositiva sjättedel. Men då konfliktens aktörer utgörs av två olika typer av agenter – en alkoholpositiv normbärare med alkoholkulturen i ryggen och en alkoholnegativ normkritiker som utmanar alkoholkulturen – kräver det ett aktivt agerande från normkritikern för att konflikten ska komma upp till ytan och materialiseras. Detta innebär att i en alkoholkulturell kontext krävs att den normkritiska personen inte accepterar att positionera sig som ett avvikande undantag i den sociala kontexten, utan aktivt väljer att på något vis – i handling eller i ord – kritisera normen. Man kan inte se en konflikt om det förutsatta om inte någon pekar på att konflikten finns. En normkritiker arbetar dessutom alltid i uppförsbacke eftersom det är det tysta, förutsatta, det allmänt vedertagna som kritiseras. Normbärare anses därmed generellt per automatik ha en större legitimitet om och när normen potentiellt utmanas av en normkritisk agent.

Denna ojämna relation kan uppvisas genom ett exempel. Ponera en tillställning med sex närvarande personer där en av de närvarande har en negativ attityd till alkohol och en annan har en positiv attityd till alkohol. De övriga fyra har en ambivalent eller likgiltig inställning till alkohol, men deltar ändå, som de flesta människor med en sådan inställning, i alkoholkulturens normer och föreställningar. Om det i en sådan miljö skulle uppstå en konfrontation mellan den alkoholpositiva och den alkoholnegativa personen skulle det, med de rådande alkoholnormerna, framstå som att den alkoholnegativa sidan företräds av en liten minoritet medan den alkoholpositiva sidan skulle ha en bred uppslutning. Detta då de ambivalenta deltagarna genom att i sitt beteende ansluta sig till den rådande alkoholnormen redan positionerat sig i *enlighet med den norm som den alkoholpositiva försvarar*. Det innebär inte att de automatiskt sympatiserar med den alkoholpositiva inställningen. Tvärtom verkar den tidigare redogjorda statistiken uppvisa att de i relativt stor utsträckning inte gör det. Men det normerande ramverk som de ingår i gör att deras position passivt uppfattas som alkoholpositiv.

Tabell 1 Regressionsanalys av påståendet ”Alkohol är en viktig komponent för att det ska bli en trevlig tillställning”.

	(a)	(b)	(c)
Kön	0,24 **		
Urbanisering		0,09 **	
Hushållets inkomst			0,09 **

Tabellen visar tre bivariata regressionsanalyser för svaren på påståendet ”Alkohol är en viktig komponent för att det ska bli en trevlig tillställning” på skalan 1-7 som beroende variabel. Kön är kodat kvinna till man. Urbanisering är kodat i steg från landsbygd till huvudstadsområde. Hushållets inkomst är kodat i stegrande intervallkategorier från låga inkomster till höga inkomster. Den redovisade koefficienten är standardiserad (uppskattad Beta). ** = statistisk signifikans på 0,01-nivån. N = 1 005 för regression (a), N = 1 005 för regression (b) och N = 832 för regression (c).

Denna effekt stärks av att den alkoholpositiva minoritet som bär upp alkoholkulturen utgörs till stor del av normbärare i allmänhet. Exempelvis visar tabell 1 samband mellan ett positivt svar på påståendet *Alkohol är en viktig komponent för att det ska bli en trevlig tillställning* och faktorer så som inkomst, urbanisering och kön. När vi studerar denna typ av ganska grova indikatorer är sambanden förvisso inte extremt starka, men ändå så pass tydliga att de är statistiskt signifikanta. Resursstarka och normerade personer tenderar alltså att placera alkohol som mer centralt i sociala sammanhang än resurssvaga och/eller icke-normerade personer.

Detta ligger i linje med vad vi sett i tidigare studier som påvisat att alkoholkonsumtion korrelerar väl med exempelvis manligt kön, upphöjd klasstillhörighet och hög urbaniseringsgrad.¹ Vad vi nu också ser är att det är dessa resursstarka, normstarka grupperna i samhället som också stärker och underbygger alkoholnormen och i förlängningen alkoholkulturen. De tillskrivs en högre legitimitet, mer makt och deras (alkoholrelaterade) viljor, åsikter och preferenser tas därmed med högre hänsyn.

Det nuvarande alkoholkulturella paradigmet är således på många sätt en ordning som upprätthålls av en resursstark och ansedd minoritet till att, genom den maktposition som denna grupp antar, projiceras som en del av majoritetskulturen och därmed som en för-

¹ Se exempelvis: Holmberg, Sören & Weibull, Lennart. Alkoholkonsumtion – vanor och volym. Kapitel i *I framtidens skugga*, Bergström, Annika; Weibull, Lennart & Oscarsson, Henrik (red.), 347-362. Göteborgs Universitet: SOM-institutet. 2012. Även senare data uppvisar samma samband.

modad gemensam kulturell institution. Många med så kallande avvikande preferenser väljer därför, medvetet eller omedvetet, att finna sig i att normbärare får sätta den alkoholkulturella agendan. Detta trots att de, som vi sett i avsnittet *En påtvingad ofrivillighet*, i flera fall är avsevärt fler än de normbärande. Det kan bero på grund av att man inte söker konfrontation eller rättar sig efter vad man uppfattar vara en norm som upprätthålls av majoritetssamhället. Genom att anta denna position är det dessutom möjligt att många också bidrar till att manifesteras en alkoholpositiv kultur, genom att exempelvis delta i den alkoholromantik som utgör en väsentlig del av den svenska alkoholkulturen. På många sätt liknar detta fenomen det tidigare argumentet om majoritetsmissförståndet och att man *finner sig i* den rådande alkoholkulturen. Att finna sig i och att sympatisera med är dock skilda saker. Således kan en relativt liten grupp fortsätta att förstärka och cementera alkoholkulturen på ett sätt som inte ligger i linje med majoritetens preferenser.

...

Den tredje förklaringen är att alkoholkulturen bygger på konsumtion av alkoholhaltiga drycker som produceras, distribueras och tillhandahålls av en alkoholindustri. I detta fall bör alkoholindustrin ses om att inte bara innefatta de stora alkoholproducenterna (även om de naturligtvis utgör den centrala delen av industrin), utan även kringliggande näringar som tjänar på alkoholförsäljning som exempelvis krog- och restaurangnäringen. Naturligtvis finns det i denna industri starka kommersiella incitament till att upprätthålla och underbygga alkoholnormen och alkoholkulturen. Med en alkoholkultur som tar större hänsyn till preferenser om alkoholfria miljöer och alkoholfria livsval minskar konsumtionen av inkomstbringande alkoholprodukter. Det finns således kraftiga kommersiella intressen av att upprätthålla både alkoholnorm och alkoholkultur.

Alkoholindustrin är naturligtvis medveten om värdet i att en produkt sammanvävs med ett önskvärt immateriellt sammanhang eller en eftersträvanvärd livsstil. Det är en klassisk strategi som marknadsförare i alla tider har suktat efter att uppnå. I alkoholindustrins fall är produkten tätt sammanvävd med den sociala kulturen i Sverige och den västerländska kulturen i allmänhet. Denna sammanvävning är inte bara en oerhörd tillgång för alkoholindustrins marknadsförare, den utgör hela fundamentet för industrins existens. Klädinindustrin lägger stora resurser på att förmedla att kläder är en viktig statusindikator eller ett signalement för en subkulturell tillhörighet eller ett livsstilsval. Om de misslyckas med det innebär det minskad försäljning, men i slutet av dagen behöver människor kläder oavsett

hur stort intryck industrin gjort på människors syn på den sociala kulturen. Om kopplingen mellan alkohol och den sociala arenan däremot skulle luckras upp och försvinna skulle det innebära slutet för alkoholindustrin. Alkohol är på inget sätt en nödvändighet i sig själv, men genom dess sociala funktion har det skapats en nödvändighet.

Det kan naturligtvis resoneras i hur mycket av den sociala roll som alkohol har i västerländsk kultur som är konstruerad och upprätthållen av kommersiella intressen. Onekligen är det så att alkohol har funnits som en del av vår kultur under bra mycket längre tid än alkoholindustrin, åtminstone i sin moderna form, har gjort. Samtidigt vet vi att många av de egenskaper som man associerar till alkohol, så som att alkohol i sig skulle minska blyghet och sociala hämningar, är starkt överdrivna och beror mer på den föreställning som vi har kring alkohol och de egenskaper vi tillskriver den än det har att göra med alkoholens faktiska fysiologiska effekter.¹ Vi vet också att alkoholindustrin gör sitt bästa i att reproducera och upprätthålla dessa föreställningar. På så sätt formas den allmänna uppfattningen kring alkohol till en diskurs där alkohol ses som socialt smörjmedel och ett outhärligt verktyg för att uppnå vad som anses som social och sexuell framgång. Oavsett ursprunget till det har alkohol därmed fått rollen som en essentiell del av den sociala samverkan och ett nödvändigt verktyg för människors sociala liv. Alkoholen fungerar helt enkelt som olja i det sociala maskineriet genom de föreställningar som kretsar kring den. Alkoholindustrin lever således på människors farhåga av att inte låta sitt sociala maskineri ånga på felfritt.

...

Dessa tre förklaringsmodeller samverkar naturligtvis i ett större system för hur alkoholkulturen upprätthålls. De olika aspekterna gynnar varandra: Den tröghet som uppstår på grund av majoritetsmissförståndet som baseras på traditioner och redan satta normer gör det enklare för en alkoholpositiv minoritet att befästa den som sanning. Denna alkoholpositiva minoritet får dessutom stärkt legitimitet eftersom de agerar i enlighet med den föreställningsvärld som reproduceras och främjas av de alkohollierade kommersiella krafterna, som i sin tur får sin legitimitet från de etablerade alkoholtraditionerna och -normerna, och så vidare. Sammantaget uppstår ett system av tre av varandra självförstärkande aspekter som utgör en potent kulturell påverkan och kan befästa en social kultur som inte är representativ för befolkningens preferenser.

¹ Källmén, Håkan & Gustafson, Roland. Har alkohol en disinhiberande effekt? – en litteraturöversikt. *Nordiska Alkoholidskrift*. Vol. 9(6): 317-334. 1992.

Dessa inneboende krafter som existerar i den nuvarande alkoholkulturella kontexten och som upprätthåller en på många sätt orättvis och icke-representativ social ordning kommer naturligtvis inte sluta att existera av sig självt. För detta krävs påtryckningar. Senare, i avsnittet *En frihetsmaximerande alkoholpolitik*, kommer vi att diskutera möjligheten att använda politiken som ett verktyg för att jämna ut denna snedfördelning vad gäller intressenters ojämlika makt i det sociala landskapet. I nästa avsnitt ska vi dock först titta på hur synen på alkoholens inverkan på det sociala landskapet påverkar och formar människors syn på detta politiska verktyg.

ALKOHOLENS SOCIALA FUNKTION

I det tidigare avsnittet lyftes frågan om vad som upprätthåller alkoholkulturen. Flera olika faktorer presenteras, men ett återkommande tema är det om föreställningar kring alkoholens roll och funktion i det sociala och kulturella livet. Alkoholkulturen upprätthålls genom föreställningen om att en social aktivitet förutsätter alkoholens närvaro, och denna föreställning understöds bland annat av kommersiella intressen. Hur man förhåller sig till detta beror naturligtvis på ens eget förhållande till alkoholkulturen. Även om föreställningarna kring alkohol är djupt kodade i våra normer kan föreställningarna om alkohol för den som ställer sig skeptisk till den nuvarande alkoholkulturen verka absurd. Man tillskriver alkoholen en enorm vikt, vilket inte minst yttrar sig i en stark alkoholnorm och sociala tendenser så som alkoholhets och alkoholromantik.

För någon som har en mindre kritisk inställning till alkoholkulturen är frågan självfallet mindre kontroversiell. En person som omfamnar alkoholkulturen ser naturligtvis alkoholens effekter och funktion som positiva, kanske till och med essentiella, för sitt sociala liv. Det för oss in på en ny fråga: Hur påverkar synen på alkohol människors beteenden? I tabell 2 ser vi en regressionsanalys där vi i kolumn (a) och kolumn (b) ser sambanden mellan människors egna alkoholvanor och svaren på påståendena *Alkohol är en viktig komponent för att det ska bli en trevlig tillställning* samt *Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv*. Sambanden är relativt starka och statistiskt signifikanta.¹

Ett beteende av att konsumera alkohol oftare korrelerar alltså med en föreställningsvärld där alkoholen har en mer central social roll. Som också framgår av tabell 2 är naturligtvis inte dessa samband fullständiga. Som vi sett i avsnittet *En påtvingad ofrivillighet* är relationen mellan människors alkoholpreferenser och deras beteende fullt med motsägelser och nyanser. Dock är det tydligt att de som har en mer negativ inställning till alkoholens sociala effekt tenderar att välja en livsstil med en lägre alkoholkonsumtion än de som har en mer positiv inställning. Intuitivt är detta ganska självklart. Desto mer relevant alkohol uppfattas för att uppnå social tillfredsställelse, desto viktigare tenderar också alkoholkonsumtionen bli som socialt instrument och då bör också konsumtionen öka. Alkoholen som socialt fenomen har här ett märkbart inflytande i vilken grad människor väljer att konsumera alkohol, vilket kan ställas i relation till synen på alkohol endast som en smakförstärkare.

¹ Intressant nog verkar sambandet mellan alkoholvanor och svaret på det mer generella påståendet *Att inte dricka alkohol påverkar en människas sociala liv i en negativ riktning* vara mycket svagare och inte alls lika säkert. Man bedömer alltså alkoholens inverkan på sitt eget sociala liv i enlighet med sitt beteende – högkonsumenter tenderar att se alkoholens sociala funktion som mer central än lågkonsumenter – men det är desto ovanligare att sträcka det till en generell analys kring hur sociala interaktioner fungerar i allmänhet.

Tabell 2 Regressionsanalys av konsumtionsfrekvens av alkohol.

	(a)	(b)	(c)
<i>Alkohol är en viktig komponent för att det ska bli en trevlig tillställning.</i>	-0,45 **		
<i>Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv.</i>		-0,16 **	
<i>Att inte dricka alkohol påverkar en människas sociala liv i en negativ riktning.</i>			-0,06 *

Tabellen visar tre bivariata regressionsanalyser för egenrapporterad alkoholkonsumtionsfrekvens som beroende variabel. Alkoholkonsumtionsfrekvens är kodat i steg från frekvent till ofrekvent. Påståendena är kodade i skalan 1-7. Den redovisade koefficienten är standardiserad (uppskattad Beta). * = statistisk signifikans på 0,05-nivån. ** = statistisk signifikans på 0,01-nivån. N = 1 002 för regression (a), N = 989 för regression (b) och N = 982 för regression (c).

Det kanske mer intressanta sambandet av de två är det mellan påståendet om alkoholkonsumtion och dess inverkan på respondentens sociala liv, det vill säga kolumn (b) i tabell 2. Detta samband kan förstås på två olika sätt. Det första sättet är att förstå svaret på påståendet utifrån ett perspektiv om berusningens upplevda effekt på respondenten i sociala sammanhang. Exempelvis kan människor som svarar högt vara individer som uppskattar berusningens upplevda effekt på sin egen person. Om alkoholen försvinner, minskar eller på annat sätt hotas, minskar också respondentens möjlighet att uppnå denna önskvärda effekt. Därav finns det också ett rationellt samband mellan detta perspektiv och ens alkoholkonsumerande beteende – man dricker helt enkelt alkohol oftare för att man uppskattar dess upplevda inverkan. Troligtvis skulle en sådan respondent placera berusningseffekten som relativt central i sin syn på alkohol. Som framgår av kolumn (a) i tabell 3 finns det mycket riktigt också ett påtagligt samband för alkoholkonsumenter mellan svaren på påståendena *Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv* och *En viktig del av att dricka är att bli berusad*, vilket verkar styrka denna tes.

Det andra sättet att förstå sambandet är att titta på alkoholens symboliska sociala effekt snarare än dess upplevda fysiologiska effekt i sig. Konsumtionen av alkohol i sociala miljöer görs inte bara för att uppnå berusning – i sådana fall skulle alla sociala sammanhang där alkohol förekommer präglas av berusning. Det stämmer naturligtvis inte. Alkohol har, bortsett från dess funktion som berusningsmedel samt dess kulinariska funktion,

också en social funktion av att markera exklusivitet eller samhörighet. Att *ta en öl* med en vän handlar sällan (eller åtminstone uteslutande) om att bli gemensamt berusade eller att tillsammans uppleva en smaksensation. Den alkoholhaltiga drycken har i dessa fall mer av en närmast ritualistisk samhörighetsfunktion. Som tidigare beskrivits i denna skrift: att neka alkohol kan uppfattas som att neka social interaktion och att bli exkluderad eller att exkludera sig själv från en gemenskap eller ett sammanhang.

Även här uppstår ett logiskt samband mellan detta perspektiv och ens alkoholkonsumerande beteende. Om alkoholen uppfattas som *nyckeln* till sociala sammanhang blir det också logiskt att ha ett beteende där man konsumerar alkohol oftare. Detta kan såklart bero på en egenprojicerad föreställning av att vissa forum *kräver* alkoholkonsumtion. Det kan dock också bero på att man uppfattar – kanske inte så ofta direkt uttalat som subtielt förmedlat via normer och förväntningar – att *andra* kräver att alkohol konsumeras av *dig* för att få tillgång till vissa sociala forum.

Av kolumn (b) i tabell 3 kan vi också se att sambandet mellan svaren på påståendena *Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv* och *Jag uppfattar att det sociala trycket att dricka alkohol i min omgivning är starkt* är påtagligt bland alkoholkonsumenter. Människor som befinner sig i sociala miljöer där de uppfattar att avsteg från alkoholnormen skulle skada deras sociala liv väljer också att dricka alkohol oftare.

Tabell 3 Regressionsanalys av påståendet ”Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv”.

	(a)	(b)	(c)
<i>En viktig del av att dricka alkohol är att bli berusad</i>	0,52 **		
<i>Jag uppfattar att det sociala trycket att dricka alkohol i min omgivning är starkt.</i>		0,51 **	
<i>Jag vill leva ett liv helt utan alkohol.</i>			0,10 **

Tabellen visar tre binariata regressionsanalyser för svaren på påståendet ”Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv” som beroende variabel. Samtliga påståendena är kodade i skalan 1-7. Respondenter som inte konsumerar alkohol är exkluderade från urvalet. Den redovisade koefficienten är standardiserad (uppskattad Beta). ** = statistisk signifikans på 0,01-nivån. N = 881 för regression (a), N = 880 för regression (b) och N = 870 för regression (c).

Mycket riktigt ser vi också i kolumn (c) i tabell 3 samband för alkoholkonsumenter mellan påståendena *Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv* och *Jag vill leva ett liv helt utan alkohol*. Tendensen att inte leva en alkoholfri livsstil trots att man skulle önska en sådan ökar alltså i takt med att man tillskriver alkoholen en större social nyckelroll i sitt liv. Med andra ord utgör rädslan för att bryta alkoholnormen och de sociala subventioner som kan tillkomma ett sådant normbrott en så pass kraftig påverkansfaktor att människor väljer att konsumera alkohol i konflikt mot sina faktiska preferenser. I realiteten skapas därmed ett slags socialt beroende av alkohol, i motsats till det individuella fysiska eller psykiska beroende som vi ofta tänker på när vi diskuterar alkoholberoende.

Båda dessa förklaringar verkar således ha en viss bäring. De är naturligtvis inte heller ömsesidigt uteslutande från varandra. Sammantaget kan vi alltså se att desto större vikt man lägger vid alkoholens *sociala funktion*, desto mer är man benägen att konsumera alkohol. På samma vis kan vi se att desto mer vikt man lägger vid alkoholens sociala funktion, desto mer central blir ens upplevelse av alkoholen som en nyckelfaktor i att ha ett tillfredsställande socialt liv. Detta gäller oavsett om man värdesätter alkoholens symboliska sociala funktion eller om man värdesätter berusningens sociala funktion. Detta sammanhang – att uppfattningen om alkoholen som ett socialt verktyg stärker ett socialt beroende av alkohol – är naturligtvis guld värt för de kommersiella aktörer som gynnas av alkoholkonsumtion och som diskuterades i avsnittet *Bärare av alkoholkulturen*. Hur förhåller sig därmed människors syn på alkoholens sociala funktion med den kraft som är tänkt att motverka dessa kommersiella aktörer – alkoholpolitiken?

...

Den svenska alkoholpolitiken bygger till stor del på *totalkonsumtionsmodellen*, en vedertagen modell om hur alkoholrelaterade skador beror på den totala konsumtionen av alkohol i ett samhälle. Den politiska kontentan av detta är att de mest (kostnads)effektiva alkoholpolitiska åtgärderna är de som slår brett och stort gentemot hela eller stora delar av den alkoholkonsumerande befolkningen. De två kanske mest centrala komponenterna av den svenska alkoholpolitiska modellen idag är punktskatterna för att driva upp priset på alkoholhaltiga drycker samt Systembolagets detaljhandelsmonopol för att begränsa tillgängligheten av försäljningen.

Den svenska alkoholpolitiska modellen går alltså till stor del ut till att minska och begränsa alkoholkonsumtionen generellt över hela populationen. De vanliga argumenten emot denna modell tar sig ofta formen av en slags frihetlig populism. Den svenska alkoholpolitiken är stelbent och obekvämt för konsumenten eller utgör ett illegitimt förmynderi. På det stora hela består ofta kritiken av att den svenska alkoholpolitiken gör tillvaron besvärlig för alkoholkonsumerande människor. Den sätter upp onödiga hinder i något som borde genomsyras av konsumentens rätt att göra ett fritt och oberoende val.

Tidigare har vi diskuterat hur alkoholen dock har en social funktion som symbol för samhörighet och gemenskap. Ur ett perspektiv där alkoholens sociala funktioner värderas högt kan den svenska alkoholpolitiken inte endast te sig som ett besvärligt hinder för själva konsumtionen, utan som ett hinder för ett rikt socialt liv. Alkoholpolitiken blir således ett mer påtagligt hot mot centrala värden för individen. Det som ofta manifesteras i något som kan uppfattas som banala uttryck av missnöjen för att man inte kan köpa kyld öl mitt i natten kan istället förstås som en frustration av att samhället hindrar individen att ha ett givande umgänge. I kolumn (a) i tabell 4 ser vi hur ett sammanvägt index av respondentens syn på alkoholens sociala funktion förhåller sig till politisk inställning på alkoholmonopolet.

Tabell 4 Regressionsanalys av påståendet ”Systembolaget borde avvecklas och alla typer av alkohol borde få säljas i livsmedelsbutiker”.

	(a)	(b)	(c)
Index för synen på alkoholens sociala funktion.	0,26 **		0,24 **
Konsumtionsfrekvens av alkohol.		-0,14 **	-0,08 *

Tabellen visar regressionsanalyser för svaren på påståendet ”Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv” på skalan 1-7 som beroende variabel. Index för synen på alkoholens sociala funktion är ett sammanvägt medelvärde (1-7) på respondenternas svar på påståendena ”Alkohol är en viktig komponent för att det ska bli en trevlig tillställning”, ”Att inte dricka alkohol påverkar en människas sociala liv i en negativ riktning” och ”Att inte dricka alkohol innebär eller skulle innebära negativa effekter för mitt sociala liv”. Alkoholkonsumtionsfrekvens är kodat i steg från frekvent till ofrekvent. Den redovisade koefficienten är standardiserad (uppskattad Beta). * = statistisk signifikans på 0,05-nivån. ** = statistisk signifikans på 0,01-nivån. N = 947 för regression (a), N = 976 för regression (b) och N = 943 för regression (c).

Här framträder alltså ett relativt starkt samband mellan synen på alkoholens sociala funktion och alkoholpolitisk åsikt. Intressant att notera är att när vi tar hänsyn till alkoholkonsumtion som en förklaringsvariabel minskar denna i styrka på så vis att den nästan försvinner. Detta är ett samband som i tidigare studier visat sig vara en av de starkaste indikatorerna på alkoholpolitisk opinion.¹ Båda dessa faktorer samvarierar naturligtvis, men samvariationen är långt ifrån fullständig.² Konsumtionsfrekvens är således en relativt dålig indikator på alkoholpolitisk opinion i jämförelse med synen på alkoholens sociala funktion.

I konkreta ordalag innebär detta att alkoholpolitisk opinion verkar bero väldigt mycket mer på individens syn på alkoholens sociala effekt än dess faktiska alkoholrelaterade beteende. En icke-konsument får inga materiella fördelar av ett avreglerat detaljhandelsmonopol, men kan ändå uppskatta immateriella värden av en sådan politik om hen värderar alkoholens funktion i sitt sociala umgänge eller i en mer abstrakt allmän syn på den sociala kulturen. Likväl gäller det motsatta. En person som konsumerar mycket alkohol av exempelvis kulinariska skäl kan uppskatta en medveten alkoholpolitik, även om det innebär materiella nackdelar för just den personen, förutsatt att personen ställer sig kritisk till vissa delar av alkoholkulturen.

...

Vad får detta för konsekvens för det alkoholpolitiska klimatet? Låt oss börja med att nyansera diskussionen något. Hur en alkoholpolitisk opinion bildas är naturligtvis en mångfacetterad fråga. Att höger-vänster-skalan är viktig för att förstå alkoholpolitisk opinion har nog inte undgått många, inte heller att det existerar en generationsdimension i synen på frågorna. För att generalisera präglas dock den politiska synen på hur alkoholpolitisk opinion formas av en slags krass materialism, vilket också fått visst stöd i forskningen. Inställningen till alkoholpolitiken lever efter pragmatiska principer som, i högre utsträckning än många politiska andra frågor, präglas av ett materiellt självintresse med människors egna konsumtionsmönster som primär indikator. Vi kan säkert finna förklaringar till detta i arv från totalkonsumtionsmodellens ”hårda” fokus på den aggregerade konsumtionen,

¹ Holmberg, Sören; Karlsson, David & Weibull, Lennart. Alkoholen som samhällsproblem. Kapitel i *Fragment*, Bergström, Annika; Johansson, Bengt; Oscarsson, Henrik & Oskarson; Maria (red.), 299-316. Göteborgs Universitet: SOM-institutet. 2015.

² Standardiserad koefficient -0,27 på 0,01-nivån. N = 970.

Sveriges historia med alkoholpolitiskt drivande nykterhetsrörelser eller kunskaper och erfarenheter från preventionsområdet, där ”mjuka” modeller som fokuserar på attitydpåverkan och informationskampanjer visat sig relativt verkningslösa.¹

En konsekvens som analysen ovan skulle kunna innebära är ett ifrågasättande av denna institutionella syn av att det är *beteende som formar opinion*, inte vice versa. Det vore dumstridigt att förkasta detta axiom fullständigt, men de data som presenteras ovan förordar möjligen att bilden nog bör nyanseras något. Kanske har alkoholopinionen en mer icke-pragmatisk, värdegrundad dimension än vi normalt sett är vana att ta hänsyn till i den politiska diskussionen.

Denna värdegrundade dimension placerar sig den delen av alkoholdiskussionen som är strikt opolitisk. Att föra vissa delar av alkoholfrågan in i ett politiskt forum kan vara förknäp med kontrovers om man väljer att politisera aspekter som av alkoholpositiva krafter uppfattas som moralism. Således präglas den alkoholpolitiska diskussionen främst av frågor så som folkhälsa, social utsatthet, våld, barns uppväxtvillkor, och så vidare. Frågor om alkoholnorm och alkoholkultur är kontroversiella dimensioner att ta upp i en politisk kontext. Ändock är de bevisligen centrala element i hur den alkoholpolitiska opinionen formas. På ett eller annat sätt måste den förda alkoholpolitiken förhålla sig till detta element för att kunna upprätthålla en nivå av legitimitet bland befolkningen.

Ytterligare en frågeställning blir central i det alkoholpolitiska samtalet. Om människors syn på alkoholens sociala funktion utgör ett grundläggande fundament i deras syn på alkoholpolitisk opinion, hur ska samhället då förhålla sig till om befolkningens syn på alkoholens effekter är skev? Som tidigare beskrivits är alkoholens faktiska fysiologiska effekter relativt särskilda från dess tillskrivna effekter: Alkoholens inverkan på människors beteenden och personligheter beror i hög grad på de förväntningar som vi kulturellt har tillskrivit alkoholen, snarare än de fysiska reaktioner som sker när etanol hamnar i blodomloppet.² Vilka dessa föreställningar är och hur starka de är varierar i tid och mellan samhällen, men det är onekligen så att de allmänna föreställningarna om alkoholen idag i Sverige och hur alkohol fungerar bygger på objektiva ganska vaga grunder.

¹ Se exempelvis skriften *Alkokoll*, ett studiematerial av Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet som har använts av stora delar av nykterhetsrörelsen som ett fundament i den alkoholpolitiska skolningen.

² Källmén, Håkan & Gustafson, Roland. Har alkohol en disinhiberande effekt? – en litteraturoversikt. *Nordiska Alkoholidskrift*. Vol. 9(6): 317-334. 1992.

Lite förenklat skulle man därför kunna påstå att utgångspunkten för den allmänna uppfattningen kring alkoholens sociala funktion – och i förlängningen därmed också ett fundament för den alkoholpolitiska opinionen – handlar i förlängningen inte om vilka värden och preferenser som befolkningen manifesterar i synen på alkohol. Snarare beror dessa värden och preferenser i stor grad på vilka socialt konstruerade föreställningar och förväntningar som befolkningen besitter vad gäller alkohol. Om dessa föreställningar och förväntningar är skeva och byggda på felaktiga föreställningar, så innebär det att den alkoholpolitiska opinionen bygger på felaktiga premisser. Kort sagt är det den hegemoni som kontrollerar den allmänna diskursen vad gäller människors *sociala* förväntningar och föreställningar på alkoholen som således också har avgörande makt och inflytande över den *politiska* diskursen.

Ett annat sätt att uttrycka det är genom ett hypotetiskt scenario. Om en befolkning anser att alkohol är essentiellt för socialt umgänge då alkoholen får människor att bli mer avslappnade och mindre reserverade – en de facto osanning sett till alkoholens fysiologiska effekt men som tidigare diskuterat en felaktig konstruktion som ofta understöds av kommersiella aktörer (se avsnittet *Bärare av alkoholkulturen*) – blir konsekvensen av detta att befolkningen blir mindre välvilligt inställda till en aktiv alkoholpolitik.¹

Den sista faktorn gäller alkoholnormen som politisk faktor. Tidigare i avsnittet presenterades två förklaringar till synen på alkoholens sociala funktion i relation till sin egen alkoholkonsumtion. Det kan bero på den personligt *upplevda effekten* – i korthet att man uppskattar den fysiska effekten som alkoholen har på ens kropp och beteende. Alternativt kan det bero på alkoholens *symboliska sociala effekt*. Med detta menas att vissa sociala arenor eller gemenskaper är villkorade med närvaron av alkohol. Således blir frånvaron av alkohol en negativ faktor för att kunna uppnå sina sociala behov. Alkoholnormen får här en funktion av ett latent hot mot människors sociala liv. Alkohol konsumeras utifrån detta perspektiv inte för att *uppnå* något – en smaksensation, en berusande effekt eller liknande – utan för att *undgå* att bli utsatt för en social sanktion eller nekas inträde till en social arena. Utfallet av detta blir att desto starkare alkoholnormen blir – desto starkare kommer motståndet mot en mer medveten alkoholpolitik bli.

¹ Det går naturligtvis att diskutera om faktamässigt felaktiga sinnebilder som föder sig själva genom förväntningens självuppfyllelse gör uppfattningen mindre legitim. Frågan blir således närmast filosofisk. Är det den objektiva verkligheten eller den socialkonstruerade verkligheten som är den legitima verkligheten? Denna diskussion faller väl utanför ramarna för denna skrift, men kan vara väl värd att beaktas.

Alla dessa faktorer sammantaget ger en bild av opinioner, normer och perspektiv på alkoholens sociala funktion – en i grund och botten opolitisk diskussion – är tätt sammanvävd med den alkoholpolitiska verkligheten. En intressant frågeställning blir därför om det opolitiska samhället, i form av exempelvis skola och myndigheter, i dessa fall bör påverka de faktiska sakkunskaperna om alkoholens sociala effekter. I realiteten gör staten redan detta till viss del genom olika alkoholinformationssatsningar, men förlängningen av det blir också att staten agerar som opinionspådrivare för en mer aktiv alkoholpolitik. I nästa avsnitt kommer vi att diskutera vilken roll politiken skulle kunna ha för att påverka alkoholkulturen utan att göra paternalistiska övertramp.

**EN FRIHETS-
MAXIMERANDE
ALKOHOLPOLITIK**

Ofta framställs alkoholpolitiska förslag med syfte att avreglera den svenska alkoholpolitiken som frihetsreformer. Tillgången till alkohol ses då ofta som något som kan liknas vid en rättighet. Denna rättighet blir således inskränkt av det svenska alkoholpolitiska paketet – höga skatter som pålägger orättfärdiga avgifter, försäljningsmonopol som hindrar fri tillgång till de drycker man söker och tillstånd och regler som försvårar och förnekar. Förespråkarna för en mer medveten alkoholpolitik talar istället om det kollektiva ansvaret för att minska alkoholskadorna i samhället. Det tillhör inte ovanligheterna att termen *solidarisk alkoholpolitik* används, vilket insinuerar att den motiveras utifrån ett uppoffringsperspektiv. Således får den alkoholpolitiska debatten en präglning av en klassisk konfliktlinje mellan individualism i form av individens rätt över sina egna val och en kollektivism som bygger på strävan efter allmänhetens bästa.

Det är viktigt att understryka att denna konflikt inte är strikt polemisk sett utifrån hur sympatierna fördelas mellan människor. De flesta människor har en nyanserad bild av alkoholpolitiken där man erkänner alkoholens skadeverkningar samtidigt som man inte önskar avveckla den från samhället. Stödet för det svenska alkoholpolitiska paketet är idag rekordhøgt,¹ men även hos människor med en mer progressiv alkoholpolitisk opinion är det lätt att finna en viss sympati för en avvecklad alkoholpolitik. De flesta människor som konsumerar alkohol kan känna igen sig i att inte hinna i tid till Systembolagets begränsade öppettider eller att åka på blyxtbesök till Tyskland enbart för att besöka gränshandelsbutikerna.

Denna konfliktlinje mellan individualism och kollektivism bygger på att en grundläggande premis antas. Denna premis är att samhället – genom alkoholpolitiken – förvägrar, vrider eller på annat sätt hindrar alkoholkonsumenter från att fatta beslut som är i enlighet med deras *genuina* preferenser. Enkelt uttryckt är det alkoholpolitiken som får en individ att dricka åtta öl istället för tio. Premissen förutsätter dock att det finns en underliggande genuin preferens om att vilja konsumera mer, oftare och/eller i fler arenor än vad alkoholpolitiken gör möjlig. Om så inte hade varit fallet hade alkoholpolitiken inte heller varit ett problem. Dess inskränkningar på människors friheter och rättigheter förutsätter också ett utfall där människors preferenser på grund av alkoholpolitiken inte kan realiseras fullt ut. Om inte detta är sant – att de genuina preferenserna inte kan uppfyllas – utgör alkoholpolitiken inte heller en de facto inskränkning.

¹ Karlsson, David; Holmberg, Sören & Weibull, Lennart. Alkoholopinionen och verkligheten. Kapitel i *Larmar och gör sig till*, Andersson, Ulrika; Ohlsson, Jonas; Ekengren Oscarsson, Henrik & Oskarson; Maria (red.), 529-543. Göteborgs Universitet: SOM-institutet. 2017.

Även den medvetna alkoholpolitikens företrädare utgår från samma premiss, men utifrån ett annat perspektiv. Det svenska alkoholpolitiska paketet (som, likt tidigare beskrivet i denna skrift, till stor del utgår från totalkonsumtionsmodellen) finns på plats för att minska alkoholkonsumtionen och därmed också, enligt totalkonsumtionsmodellens logik, de alkoholrelaterade skadorna. Samhället måste således på olika sätt reglera och begränsa tillgången till alkohol för att befolkningens ohämmade genuina preferenser skulle få alltför digra konsekvenser på en aggregerad samhällsnivå.¹ Utifrån ett ekonomiskt perspektiv kan man se det som att det handlar om att minska utbudet, eftersom man ser att efterfrågan är för stor för samhällets och befolkningens bästa. Resultatet blir ett konsumtionsbortfall som representerar den skillnad mellan den genuina och den förverkligade efterfrågan.

...

Oavsett om man utgår från en mer individualistisk eller en mer kollektivistisk utgångspunkt för denna premiss utgår den från att de så kallade genuina preferenser och beteenden som finns kring alkohol hos befolkningen präglas av frihet och oberoende. Det är preferenser som alkoholpolitiken (legitimt eller illegitimt, beroende på utgångspunkt) ska på olika sätt styras och begränsas till hur, när och i vilken omfattning alkohol ska konsumeras.

Vad vi dock har sett i denna skrift är tendenser och fenomen som ifrågasätter hur fria och oberoende de preferenser och beteenden som vi har gentemot alkohol egentligen är. I avsnittet *En påtvingad ofrivillighet* såg vi att alkoholkulturen i själva verket är relativt icke-representativ för de preferenser som svenska folket besitter och att önskan om en social kultur som präglades mindre av alkohol var relativt utbredd. Anledningen till att dessa preferenser inte fick genomslag kunde i avsnittet *Bärare av alkoholkulturen* härledas till att

¹ Detta resonemang kan i sin tur delas upp i två separata argument som har olika bäring och legitimitet beroende på vilken världsbild man utgår från. Å ena sidan kan det ses som att samhället har rätten att begränsa individen i sina alkoholrelaterade val utifrån individens eget bästa. I sådana fall handlar det om att minimera att individer utsätts för sjukdom, beroende och alkoholrelaterade egenorsakade olyckor så som drunkning. Det andra perspektivet är att samhället har rätten att begränsa individen utifrån andra individers bästa. Här handlar det istället om att minimera sekundäreffekter av alkohol, där skadan av alkoholkonsumtionen främst bärs av andra än den som konsumerar alkohol. Sådana effekter utgörs exempelvis av alkoholrelaterat våld, medberoende, barn som tvingas växa upp i missbruksmiljöer, trafikolyckor och den alkoholorsakade bördan på offentliga system som polis, socialtjänst och rättsväsende. Utgångspunkten utgörs av samma premiss om att samhället måste reglera befolkningens annars ohämmade och således alltför destruktiva alkoholpreferenser. Det kan dock ändå vara av vikt att lyfta upp då när denna diskurs annars presenteras tenderar tonvikten ofta att landa på det första argumentet, vilket gör att den mer medvetna alkoholpolitiken framstår som mer paternalistisk än vad den egentligen är.

den rådande alkoholkulturen bars upp av en inneboende förändringsfientlig tröghet som byggde på ett antal normer kring hur alkoholkonsumtionen skulle vara, att det framförallt är de normstarka grupperna i samhället som förstärker alkoholkulturen och att det finns starka kommersiella krafter som har ett intresse av att upprätthålla en stark och närvarande alkoholkultur.

Vidare i avsnittet *Alkoholens sociala funktion* framkom ett tydligt samband mellan socialt tryck kring alkohol och bilden av att ens sociala liv skulle drabbas negativt av att inte dricka alkohol. På så vis upprätthålls, åtminstone delvis, relationen till alkohol inte av en egen preferens utan genom en aversion för att utsättas för sociala sanktioner. I avsnittet *En påtvingad ofrivillighet* såg vi kanske det mest talande för inte bara detta fenomen, utan för alkoholnormens styrka och genomslag, är att ungefär en sjättedel av den alkoholkonsumerande befolkningen medger att de helst skulle vilja leva utan alkohol.

Fram träder en bild av att befolkningens relation till alkohol är extremt komplex. Många faktorer spelar in i hur alkoholpreferenser formas. Normer, kultur och föreställningar kring alkohol samverkar för att upprätthålla ett upplevt aggregerat preferensmönster kring alkohol som på många sätt inte stämmer med de individuella alkoholpreferenser som befolkningen uttrycker. På många centrala punkter rimmar det relativt dåligt med premissen om att individers alkoholpreferenser är fria och oberoende. Alkoholkulturen är inte den naturliga manifestationen av befolkningens alkoholpreferenser. Alkoholkulturen är en varelse som människor i hög utsträckning anpassar sig till snarare än styr över.

Att en avreglerad alkoholpolitik på så sätt skulle generera ett utfall som bättre överensstämmer med människors genuina alkoholpreferenser kan därmed ifrågasättas. Sett utifrån ett frihetsperspektiv, även ur ett strikt individualistiskt synsätt, leder en avreglerad alkoholpolitik därmed inte till en utökad frihet. Detta då människors preferenser på många sätt står i konflikt med alkoholkulturen och de beteenden som den förorsakar.

Vi ska dröja oss kvar lite i detta frihetsperspektiv. Om effekten av alkoholkulturen inte på ett bra sätt representerar människors faktiska preferenser, hur förhåller sig alkoholkulturen då till principen om individuell frihet? Är inte att en sjättedel av alla alkoholkonsumenter hellre skulle vilja leva ett liv utan en alkohol, men av anledningar kopplade till normer och kultur inte anser sig kunna göra det, inte en allvarlig inskränkning i dessa människors frihet? En ytterligare utbredning av alkoholkulturen och dess medföljande normer skulle

på så vis inskränka människors frihet. Som vi såg i avsnittet *En påtvingad ofrivillighet* kan man med lätthet dra paralleller till exempelvis normer och föreställningar som är kopplade till könsmaktsordningen, som formar och påtvingar både kvinnor och män till ett begränsat handelsutrymme som är villkorat deras kön utifrån en rädsla för att utsättas för sociala sanktioner vid ett eventuellt frånträde från dessa förutbestämda ramar.

Den allmänna alkoholpolitiska dikotomin – den om konflikten mellan individers frihet till sina val och kollektivets allmänna bästa – blir utifrån ett sådant perspektiv irrelevant. Absolut finns det individer som av alkoholpolitiken får sina genuina preferenser inskränkta – människor som genuint vill konsumera alkohol mer, oftare, och så vidare. Likväl finns det dock motsvarande människor som får sina genuina preferenser inskränkta av alkoholkulturen i sig. I en värld där alkoholen är än mer avreglerad – och således får förmodas också än mer närvarande i den sociala kulturen – blir friheten för dessa individer mindre och inte större.

Diskursen borde således inte stå mellan individ och kollektiv, utan mellan olika individers rätt att få sina preferenser respekterade. Snarare än att se alkoholpolitiken som ett sätt att begränsa eller skydda individer från sina preferenser bör vi kanske se alkoholpolitiken som ett verktyg för att garantera individer möjlighet att leva efter sina *faktiska* genuina preferenser. Dessa faktiska genuina preferenser är de preferenser som de faktiskt uttrycker i vilja, men av alkoholnormens förtryckande art inte uttrycker i beteende. Alkoholpolitiken blir, utifrån ett sådant perspektiv, frihetsmaximerande snarare än frihetsinskränkande.

...

Under det nuvarande alkoholpolitiska paradigmet får alkoholpolitiken funktionen av att minska alkoholkonsumtionen. I totalkonsumtionsmodellens anda utvärderar vi alkoholpolitiken främst utifrån den totala volymen av alkoholkonsumtion som åtgärden anses minska. Detta tolkas sedan genom statistiska metoder till sådana kvantiteter som besparade liv, minskade trafikolyckor, osv.¹ Från den tidigare liknelsen blir således alkoholpolitikens funktion att det ska konsumeras åtta öl istället för tio. Utgångspunkten är således aldrig riktigt att utmana, ifrågasätta eller på annat sätt arbeta gentemot alkoholkulturen

¹ Se exempelvis: Stockwell, Tim; Norström, Thor; Angus, Colin; Sherk, Adam; Ramstedt, Mats; Andréasson, Sven; Chikritzhs, Tanya; Gripenberg, Johanna; Holder, Harold; Holmes, John & Mäkelä, Pia. *What are the public health and safety benefits of the Swedish government alcohol monopoly?* Victoria, BC: Centre for Addictions Research of BC, University of Victoria, Victoria, BC, Kanada. 2017.

i sig. Under det rådande alkoholpolitiska paradigmet accepteras alkoholkulturens nuvarande manifestation. Istället blir fokus på att skademinimera konsekvenserna av denna manifestation.

Ett skifte mot ett perspektiv av frihetsmaximering får kanske framförallt två primära inverkingar på detta paradigm. Denna skrift har visat på indikationer om att alkoholkulturen skulle vara överrepresenterad på så vis att för många tillfällen är präglade av alkoholkonsumtion i förhållande till människors preferenser. Detta beror på en obalans i alkoholkulturen – kulturen ägs och bärs upp av kommersiella intressen och normstarka grupper. En alkoholpolitik som utgår från ett frihetsmaximerande perspektiv skulle således syfta till att korrigera denna obalans. På liknande sätt som miljöpolitiken finns för att korrigera för de obalanser som skapas av marknadsmisslyckanden eller jämställdhetspolitiken finns för att korrigera för den obalans som skapas av könsmaktsordningen skulle alkoholpolitiken agera för att balansera den inneboende obalansen i den nuvarande ordningen.

Där det nuvarande paradigmet ämnar minska konsumtionen skulle det frihetsmaximerande perspektivet inte ha detta som primärt fokus. Istället skulle huvudsyftet vara att skapa en förändrad balans i andelen sociala forum till fördel för de forum som är fria från alkohol. På så vis kan alkoholpolitiken användas för att störa den inneboende orättvisa som kännetecknar den nuvarande sociala kulturen. Naturligtvis finns det arenor som politiken på olika sätt inte kan, bör eller ska ha inflytande över huruvida de är alkoholfria eller ej. Politiken bör således vara förhållandevis aktsam för att allvarligt förhindra eller begränsa arenor där alkohol förekommer. Däremot finns det mycket politiken kan göra för att skapa förutsättningar för att den alkoholkulturella spelplanen ska bli jämnare. Detta skulle exempelvis innebära att politiken utformas på ett sådant sätt att alkoholfria arenor ges bättre finansiella förutsättningar att kunna verka och vara lönsamma gentemot de som serverar alkohol, att offentliga ytor inte utsätts för alkoholkommersialisering eller att ett alkoholfritt kultur- och stadsliv på olika sätt premieras i de offentliga anslagen. Politiken skulle på så sätt kunna motverka det av alkoholindustrin upprättade beroendet av alkohol i sociala och kulturella miljöer. På så vis blir alkoholpolitikens roll att utjämna inneboende obalanser snarare än att paternalistiskt diktera villkoren för den sociala kulturen.

Den andra primära inverkan skulle innebära ett skifte från en utbudscentrerad alkoholpolitik till en mer efterfrågecentrerad sådan. Den nuvarande alkoholpolitiken utgörs framfö-

rallt av utbudsorienterade åtgärder. De två kanske mest centralt bärande elementen i alkoholpolitiken – skatterna och försäljningsmonopolet – är åtgärder med syfte att begränsa utbudet. Alkoholкультуrens inskränkningar på människors friheter visar dock tydligt på ett behov av en mer efterfrågeorienterad politik. Som belysts i samtliga av de tre tidigare avsnitten finns ett antal missförstånd, felaktiga antaganden och normer kring alkohol som är utbredda i den sociala kulturen men som inte har bäring bland de faktiskt genuina alkoholpreferenserna.

Dessa existerar därför att de inte blir utmanade. Som vi sett bärs de upp bland annat av kommersiella aktörer som har ett intresse av att bevara dem. Alkoholreklam och alkoholromantik sprids för att upprätthålla just denna typ av skeva representationer i kulturen. För att människors frihet och preferenser ska respekteras behöver dessa aktörer få möta en motpol som balanserar spelfältet. Det innebär en mer aktiv efterfrågepolitik där samhället tydligare etablerar sig som en aktör som står på sidan av de som inte samtycker till den nuvarande alkoholulturella ordningen.

Båda dessa inverknings betyder inte nödvändigtvis att den alkoholpolitiska modellen behöver rivas upp och ersättas med andra, nya åtgärder. Ett frihetsmaximerande perspektiv med syfte att skapa motvikt mot de krafter som upprätthåller den icke-representativa alkoholkulturen står inte tvunget i konflikt med den etablerade alkoholpolitiken som härrör framförallt ur totalkonsumtionsmodellen. Den stora skillnaden är istället var tonvikten i åtgärder bör ligga, snarare än huruvida dessa åtgärder är motstridiga. Diskussioner så som effekten av kommersialiseringen av offentliga utrymmen, alkoholindustrins roll som finansiär för kultur- och stadslivet eller vikten av politikens stöd till alkoholfria forum är inte nya fenomen i den alkoholpolitiska debatten. Dock är de inte heller de frågor som bereds utrymme eller ges fokus av varken motståndare eller förespråkare för en medveten alkoholpolitik. Inom ramen för det frihetsmaximerande perspektivet skulle sådana diskussioner kräva större utrymme.

...

Än större skillnad kan det frihetsmaximerande perspektivet få för den allmänna alkoholpolitiska diskursen och de politiska positioneringarna inom denna. Utifrån det frihetsmaximerande perspektivet står inte konfliktlinjen längre mellan individ och kollektiv utan istället mellan individers olika friheter – friheten att få konsumera alkohol i förhållande

till friheten att inte *behöva* konsumera alkohol. Ett skifte mot en sådan diskurs hade fått flera implikationer. För det första hade förhoppningsvis agenterna i det alkoholpolitiska samtalet nyanserats. Om en avsevärd del av den alkoholkonsumerande delen av befolkningen ses som personligt negativt påverkade av alkoholkulturen, trots att de mer eller mindre deltar i den, kan dikotomin av *nykterister mot resten* lämnas åt sidan. Det frihetsmaximerande perspektivet hade dessutom gett en konkret och tydlig röst till de som deltar i alkoholkulturen men inte samtycker till den. Idag är det tolkningsutrymmet reserverat åt nykterister och nykterhetsrörelsen. Dock utgör, som denna skrift visat, denna grupp en relativt liten del av den totala grupp som inte samtycker med alkoholkulturen. Att i ett sådant läge ha en diskurs som utgår från en sådan falsk dikotomi är kontraproduktivt för de krafter som förespråkar en mer medveten hållning till alkohol.

För det andra hade en diskursförändring också kunnat motverka den vänster-höger-positionering som alltmer framträder i den alkoholpolitiska debatten. Denna positionering är ofta byggd på ideologisk grund, då den klassiskt alkoholpositiva politiska linjen också går i samklang med tydligt individualistiska argument, medan den alkoholmedvetna politiska linjen har en klart mer kollektivistisk framtoning. Genom att förflytta hela diskussionen till att bli en fråga om individuell frihet och avlägsna den kollektivistiska komponenten kan diskussionen bli mindre laddad för vänster-höger-skalan. Den utlösande faktorn för att provocera fram en vänster-höger-konflikt – den om individ gentemot kollektiv – hade på så sätt satts ur spel. I förläningen hade en politik och en retorik som mer baserats på det frihetsmaximerande perspektivet kunnat förhindra en polarisering av det alkoholpolitiska klimatet och gett den alkoholmedvetna politiska högern en ideologisk position som är lättare att försvara.

Slutligen skulle diskursförändringen göra att det alkoholpolitiska samtalet utmanar de alkoholpositiva krafternas starkaste kort – perspektivet att alkoholfrågan handlar om individuell frihet. I dagsläget äger de alkoholpositiva krafterna detta narrativ. De som företräder en mer medveten alkoholpolitik kan inte bemöta argumentet i sig, utan får föra andra typer av resonemang för att föra diskussionen bort från individperspektivet. Genom att förskjuta diskussionen till den planhalvan ifrågasätter man deras grundläggande premiss och kan på så sätt offensivt flytta fram agendan i den alkoholpolitiska diskussionen. De rörelser som verkar för utvidgningen av en medveten alkoholpolitik lär ha mycket att vinna av att utmana alkoholpositiva krafterns retoriska monopol på individens frihet.

NOCTURUM

NYA PERSPEKTIV PÅ ALKOHOLFRÅGAN